

JITKA HAVLOVÁ

MÍSTO LAUDATIA

Dožije-li se veřejně známá a společnosti prospěšná osobnost přiměřeně kulatých narozenin, pak je tradičním zvykem spolupracovníků oslavovat, hodnotit, sumarizovat. Tomu ať učiní zadosť další autor sborníku. Já budu jenom vzpomínat na vlastnosti, které se mi zdají být pro jubilanta určující.

VELKÉ CÍLE

Když přišel v roce 1967 Milan Petrušek na katedru sociologie, charakterizoval sám sebe jako „asistenta s právem nositi panu profesorovi aktovku“, ale brzy bylo jasné, že to není pozice, s níž by se chtěl spokojit. Ostatně v sociologických kruzích byl už znám svou účastí v Machoninově týmu zkoumajícím strukturu československé společnosti se snahou o co největší objektivitu, a tím i o co nejmenší závislost na ideologických schématech té doby. A totéž platí o jeho raných skriptech, ve kterých vysvětluje pracovní skupinu nikoli jako brigádu socialistické práce, ale jako složitý sociální útvar vyžadující speciální přístup a metody výzkumu. Pro odborníky, kteří neměli přístup k americké, nebo alespoň polské sociologické literatuře, to bylo jako zjevení – najednou někdo formuloval skutečnosti, které sami znali z praxe, a ukázal, jakým způsobem se k nim dá přistupovat.

Tím Milan Petrušek zapadl přesně do ducha doby, která pro mnoho pamětníků ještě dnes představuje „nejlepší léta našeho života“. Oživení, naděje, budoucnost pro mládou a střední generaci, nespokojenou ve svěrací kazajce stranických usnesení, v mantinelech vytyčených politickými orgány. Společenská atmosféra, zejména v Praze, byla bohatá i ve vědecké a kulturní sféře – Krejčovy inscenace Shakespeara a Čechova, Formanovy první filmy, knihy Kunderovy, Vaculíkovy, Klímovy, nová jména ve výtvarném umění – to všechno se vzpouzelo oficiálně uznávaným a vyžadovaným pravidlům socialistického realismu a vyvolávalo pocit svobodnějšího života.

Tyto tendence se plně projevovaly i na Filozofické fakultě, kde i schůze měly podobu diskusí s protichůdnými, mnohdy i málo konformními názory. V takovéto atmosféře se cítil Milan Petrušek dobře, snažil se sloužit očekávaným změnám a angažo-

val se bez opatrných zadních vrátek možného ústupu. Brzy nebyl „no name“ ani pro jiné katedry a intenzivně prožíval s fakultou další vývoj: zlom v srpnu 1968, rok 1969, kdy ještě dýcháme a snažíme se o optimismus, bohužel neopodstatněný, rok 1970, zanechte všech nadějí! Nejistota, omezená a později i zakázaná pedagogická a publikační činnost. A po dvaceti letech teprve „pozdní profesní kariéra“, jak to sám formuloval pro slovník „Kdo je kdo. Česká republika na přelomu století“.

Kariéra přišla pro Milana Petruska sice pozdě, ale byla intenzivní a přinesla pravděpodobně splnění všech velkých cílů. Když se nenaplnily představy, s kterými se vrátil na Filozofickou fakultu UK, nasadil všechno své úsilí pro nový projekt: byl u vzniku Fakulty sociálních věd, byl prvním a opakovaně voleným děkanem a později i prorektorem UK, byl rehabilitován i habilitován a jmenován profesorem, stal se členem mnoha zahraničních vědeckých společností, předsedou Masarykovy české sociologické společnosti, publikuje, vystupuje v médiích. A kdybychom se vrátili k úvodnímu přirovnání – mnoho asistentů by panu profesorovi rádo nosilo symbolickou aktovku.

TA PRÁCE, MATKA POKROKU!

Takové výsledky samozřejmě nelze vysvětlit jen mimořádným talentem nebo schopností „být ve správný okamžik na správném místě“. Jsou totiž podloženy velkými odbornými znalostmi, lety studia, zarputilou pracovitostí, při které se jubilant nevyhýbá náročným způsobům získávání znalostí. Jeho generace se pohybovala v prostředí, které nabízelo jen omezený a poměrně jednostranný zdroj poznání, ale to se profesor Petruska snažil překonat seznamováním se zahraničními publikacemi. Sám vzpomíná, jak během vysokoškolských studií jeho pedagog projevil při doporučení studijní literatury upřímný údiv nad tím, že „pan kolega“ neumí polsky – takže mu nezbylo než polštinu zvládnout alespoň natolik, aby mohl čerpat z odborných textů.

Intenzivně studoval i v době normalizace, kdy byl po různých peripetiích zbaven své milované pedagogické práce a odklizen do ponurých prostor tehdejšího knihovního střediska. Mnoho z obdobně postižených vysokoškolských pedagogů rezignovalo i na kontakt s oborem, zlostejně, protože to pověstné „světélko na konci tunelu“ bylo opravdu až daleko za zatáčkou a zdálo se, že ani neblíká. Povinný kontakt s časopisy a vcelku liberální poměry knihovního střediska s přílivem sice omezené, ale přece jen zahraniční literatury, leckdy i nemarxistické provenience, byl pro něho příležitostí k intenzivnímu zahloubání do studia. Měl stále dost energie k systematickému prohlubování znalostí. Motivací pro něho jistě byla láska k vědě, k poznávání, ale dost možná také víra ve změnu politického systému a v pravdivost sloganu, že „šťěstí přeje připraveným“. Rok 1989 ho proto skutečně zastihl připraveného na nápravu věcí a na nové možnosti k dosažení těch patřičně velkých cílů, a tím také profesní a obecně lidské satisfakce.

ČLOVĚK RENESANČNÍ

Pokud by se mělo věřit vnějšímu image, pak Milan Petruska dokonale naplňuje představu o vědci a vysokoškolském pedagogovi, jak je vnímána veřejností: je důstojně prošeďivělý, má bradku nositelů Nobelových cen z minulého století, oblečen bývá korekt-

ně. Působí jako člověk, kterého lze s určitostí očekávat v potměných knihovnách při studiu rozsáhlých a laikům zcela nesrozumitelných textů, což mu přináší vrcholné životní uspokojení. Kdo ho ovšem zná osobně, pak ví, že to by musela být řeč o někom jiném.

Profesora Petruska totiž charakterizuje všestrannost hned v několika směrech. Platí to i o odborném zaměření, v němž se prolíná prvotní zájem o skupinu a metody jejího výzkumu, úvod i systematický výklad obecné sociologie, pozdější orientace na světové proudy soudobých teorií, dějiny oboru a jejich českou podobu i dílčí analýzy sociálních jevů. Skorem se zdá, že „vším byl rád“ a soustřeďoval se vždycky tam, kde byli podle jeho názoru na mapě sociologie „lvi“, tedy směrem, který považoval za potřebný pro výuku i další rozvoj vědy. Obdobně rozmanitá je prezentace výsledků jeho bádání – v podobě vysokoškolských skript i středoškolské učebnice, obsáhlých knih i útlého spisku o sociologii i literatury, statí v renomovaných zahraničních časopisech i v populárním článku o chalupaření jako o zvláštním fenoménu životního stylu, otištěném v českém týdeníku.

Všestrannost platí v plné míře také pro Petruska-člověka. Zajímá se o všechny druhy umění, o literaturu, výtvarné umění, divadlo – mnohé z toho nejen jako vnímatel a obdivovatel, ale také jako poučený, aktivní amatér. Sleduje politické souvislosti života, má všestranné znalosti a poznání neomezuje na zprostředkované, ale využívá k němu také časté reprezentační cesty po zahraničí i turistiku po české krajině. Rodem z Moravského Slovácka dokáže ocenit všechny složky věčné trojice víno, ženy a zpěv, život pro něho není jen objektem sociologického pozorování, ale prostorem k realizaci schopnosti naplno ho užít.

SÁM SOBĚ PÍÁREM

Mnohem dřív, než se pojem a aktivity Public Relations staly nezbytnou součástí prezentace významných institucí a takzvaný „píár“ důležitým poradcem veřejně činných osobností, věděl už Milan Petruska „jak na to“. Vybaven velkou komunikativností, sociální inteligencí a osobním šarmem měl charisma už v době, kdy jsme ještě nevěděli, že se tomu tak bude obecně říkat. Dokáže být centrem pozornosti v různorodé společnosti, je aktivním bavičem i pozorným posluchačem, ví bezpečně, co patří, obrazně řečeno, do salonu a co do maštale. Volbu adekvátních prostředků mu umožňuje jeho orientace v sociálních situacích a také vědomí vlastního významu a důstojnosti pozice, nadlehčované zároveň smyslem pro nadhled a humor. Uplatňuje se způsobem, který je většinou účinný, ať už jde o vystoupení na mezinárodních konferencích, v promotorských projevech nebo v televizních debatách. Dokáže dokonale uplatnit znalosti, je odborníkem i osobností.

Zvláštní kapitolou je Petruskova pedagogická činnost. Jako učitel je odjakživa studenty uznáván i milován, ostatně dvě své ženy nalezl právě v řadách posluchaček. Jeho vyhledávané přednášky a semináře byly proslulé jako místo, kde se lze dozvědět mnohé o sociologii i o životě a navíc se ještě pobavit. Vysokoškolská výuka pro něho nikdy nebyla vedlejší činností, a když jí byl z politických důvodů zbaven, byl to pro něho ten nejtvrďší trest. V pedagogické práci uplatňuje neobyčejně cenné schopnosti, které snad mají základ v rodinných genech a promítají se také do všech dalších veřejných vystoupení. Umí sociologii vyložit, vzbudit o ni zájem a ještě něco navíc – dokáže pro ni nadchnout!